

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,30. Verschijnt wekelijks.

UIT HUMANISTISCH OOGPUNT

Er is de laatste tijd in verscheidene kranten een discussie gaande over het parlement. Een dag of veertien geleden heeft het „Instituut voor psychologisch markt- en motievenonderzoek” de resultaten gepubliceerd van een enquête die ze in eigen beheer — dus zonder speciale opdracht — hebben gehouden inzake de waardering van de Nederlanders voor het parlement. Nu moet u me niet direkt in de rede vallen met de opmerking dat ze uw oordeel niet hebben gevraagd. Dat is natuurlijk wel zo, maar ze hebben ook mijn oordeel niet gevraagd, en dat vind ik pas erg. Bij zulke enquêtes naar de publieke opinie beperkt men zich altijd tot een steekproef. Als het aantal personen maar ongeveer gelijksoortig is aan het geheel van onze bevolking, dus als er maar een verantwoord percentage Amsterdammers, Rotterdammers, Friezen, Limburgers, liberalen, kantoorbedienden, landarbeiders, katholieken, socialisten, studenten, vrouwen, bankiers, inbrekers, hoogleraren en kleuterleiders bij zit, dan heeft men de statistische zekerheid dat het resultaat ten naaste bij overeenstemt met het resultaat dat de totale bevolking zou hebben opgeleverd. In dit geval heeft men 1217 mensen ondervraagd, dat is één per tienduizend Nederlanders, of als men alleen de kiesgerechtigde volwassenen meetelt, zowat één per zes- of zevenduizend. Het Instituut heeft die 1217 personen representatief geacht, en beweert dat hun gegevens maar anderhalf à drie procent kunnen afwijken van de feitelijke toestand bij ons gehele volk.

Ik denk dat allerlei mensen die dit zo horen, of die dit onlangs zo hebben gelezen, toch maar weinig vertrouwen stellen in zo'n steekproef. En het zou bijzonder interessant zijn, indien het „Instituut enz.” nu ook eens in eigen beheer een enquête ging houden met als belangrijkste vraag: „Meent u dat een oordeel van 1217 personen voldoende is om het gemiddelde oordeel van heel Nederland te leren kennen?” Met méér dan statistische of representatieve zekerheid kan ik het antwoord voorspellen: tachtig procent zegt neen.

De gemiddelde man gelooft eenvoudig niet in de juistheid van deze methode waarmee men bij hem, over hem en zonder hem beseft. En toch heeft die meneer Doorsnee ongelijk. De methode is uitstekend bruikbaar gebleken. Die bruikbaarheid hangt kennelijk niet af van het oordeel dat allerlei ondeskundigen zich daarover veroorloven. Ik wil maar zeggen: het zou ook wel eens kunnen zijn dat de negatieve beoordeling van het parlementaire stelsel, zoals die nu gepubliceerd is, in feite niets anders heeft vastgelegd dan een lange reeks ondeskundige misverstanden.

Nu is het natuurlijk waar dat een massaal misverstand t.a.v. een enquête-methode veel minder ernstig is dan een massaal misverstand t.a.v. onze staatsvorm. Wanneer men ervan uitgaat dat een bepaald politiek systeem, en wel allereerst een democratisch systeem, alleen bestaan kan krachtens het vertrouwen van de burgers, dan is het uitermate belangrijk te weten in hoe verre dat vertrouwen bestaat, in hoe verre dat vertrouwen ontbreekt, en tenslotte wat de oorzaken zijn dat het zo vaak ontbreekt. Men kan dan immers pogingen doen om daar verbetering in te brengen door voorlichting over de feitelijke werkzaamheden van het parlement, of door het psychologisch opbouwen van een beter waarderingsbeeld — tegenwoordig met een op z'n Engels uitgesproken Frans woord in het Nederlands aangeduid als „image”. Want als iemand niets van het parlement af-

personalia

GARMT STUIVELING. Geboren 1907. Volgde de H.B.S. te Groningen. Staatsexamen. Studeerde daarna aan de universiteit van Groningen en deed doctoraal examen in 1932. In 1934 gepromoveerd. Sinds 1935 leraar te Hilversum en sinds 1951 hoogleraar aan de universiteit van Amsterdam. Hoofdbestuurslid van het Humanistisch Verbond sinds de oprichting.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 7 februari 1965

HUMANISME

EN SEXUALITEIT onder
redactie van dr. J. P. van Praag

f 0.95

HUMANISTISCH VORMINGSONDERWIJS

f 0.50

DIT WORDT GEDAAN

f 0.50

Te bestellen door storting of overschrijving op girorekening no. 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met omschrijving van de gewenste brochure.

weet en er toch „tegen” is; of als iemand, door jarenlange vergiftiging op z'n nuchtere maag, alle tekorten kent en onthoudt en alle kwaliteiten miskent of vergeet, dan is het inderdaad nodig bepaalde geneesmiddelen toe te dienen vóór het te laat is. Maar niemand is verplicht in wantrouwen dat uitsluitend op onkunde, onwetendheid en onwil berust, een bewijs te zien van zakelijke, objectieve gebreken.

Er is wel enige reden om het vraagstuk zo te stellen, eenvoudig omdat er wel enige reden is te menen dat men de vragen zo heeft gesteld. Men kan de mensen van alles laten zeggen, mits men ze handig aanpakt. In mijn familie was eertijds een Groningse gastvrouw die haar vraag, of iemand nog een tweede bordje soep wenste, psychologisch varieerde naar gelang van de aanwezige voorraad. Was er maar weinig meer, dan vroeg zij de naastbij gezeten familieleden: „Nog soep? Nee, wis.” En had dan maar eens het hart nog „ja” te zeggen! Uiteraard was voor de échte gasten het restant soep daarna nog ruim genoeg. Maar, wat ik nu vragen wou: hoeveel van dit soort soep zit er in deze enquête? Wie de antwoorder wél de gelegenheid geeft te knikken bij de veronderstelling dat het kamerlidmaatschap „een makkelijk en goed betaald baantje” is, maar nalaat te onderzoeken hoe hoog de proefpersoon het salaris dan wel schat, die loopt veel kans waarde toe te

kennen aan gesuggereerde nonsens. En al kan de formule „een paar echt deskundige mensen zouden het beter doen”, bij bier of borrel steeds op enige heeskeelse instemming rekenen, als vraag is ze misschien toch minder onschuldig dan de heren van het Instituut enz. wel hebben gedacht.

Toch heb ik er groot bezwaar tegen, de resultaten van deze enquête-in-eigen-beheer aldus als afgedaan te beschouwen. Want ook als men ze méér dan drie procent mis acht, zijn ze nog boeiend genoeg. Boeiend vooral in de details. Daar kan men lezen, dat de grens tussen de positieve waardering en de negatieve waardering voor het parlement nogal verschilt tussen de aanhangers van de onderscheiden politieke partijen, en tussen de abonnees van de onderscheiden dagbladen. En wie zou dan hebben gedacht, dat die waardering het grootst is bij de Antirevolutionairen en de Christelijk-Historischen (64 en 56 procent — arme Da Costa, arme Groen van Prinsterer), het kleinst bij de liberalen en socialisten (43 en 42 procent — arme Thorbecke, arme... ja wie?). En terwijl de positieve waardering bij de lezers van Volkskrant, Tijd en Maasbode 58 procent is, bij die van Handelsblad en Nieuwe Rotterdammer 51 procent, daalt ze bij de groep van de Telegraaf tot 43 procent en bij die van het Parool en het Vrije Volk nog daaronder, tot 42 procent. Opmerkelijk is ook dat de grootste negatieve uitkomst te vinden is bij de buitenkerkelijken; en eveneens dat in maatschappelijk opzicht niet de laagste maar de op één na laagste van de vier onderscheiden welstandsgroepen het meeste voorbehoud maakte. Ten aanzien van al deze vergelijkende gegevens kan men geen enkel geldig bezwaar aanvoeren; want aan alle geënquêteerden zijn precies dezelfde vragen gesteld.

Ik heb de indruk dat velen, die deze cijfers in hun krant hebben gelezen en dat vrijwel allen die er tot nu toe over hebben geschreven, het maar een sombere zaak vinden. Welnu, ik zou willen betogen dat men als humanist enige reden heeft tot een wat optimistischer kijk. En misschien hoeft men daarvoor niet eens humanist te zijn, al is dat natuurlijk wel aanbevelenswaardig.

In het begin van deze eeuw bestond er in Nederland nog geen algemeen kiesrecht. De socialistische beweging heeft een groot deel van haar strijdvaardigheid besteed aan de verwezenlijking van dat recht. Maar wie ook maar iets van het socialisme afweet, kan begrijpen dat dit recht maar een onderdeel was van een veel groter gedachtencomplex, een noodzakelijk onderdeel, een symbolisch onderdeel ook, maar toch: slechts een onderdeel. Wie een wezenlijk andere, als ideaal

hartelijk dank

aan al degenen, die hun abonnementsgeld van f 5,50 voor het Woord van de Week over 1965 reeds per giro hebben voldaan. En dit zijn er zeer veel.

Ook onze dank aan hen, die dit zeer binnenkort eveneens nog zullen doen en wel op postrekening 58, t.n.v. de Humanistische Luisterkring te Utrecht.

Als omschrijving: „W. v. d. W. 1965”.

Binnenkort zenden wij de kwitanties uit, d.w.z. 40 cent extra kosten voor u en heel veel werk voor ons.

DE ADMINISTRATIE

gedroomde maatschappij voor ogen heeft, en nu na verovering van het algemeen kiesrecht en na vijftig jaar toepassing daarvan zich moet schikken in de huidige samenleving, krijgt echt wel een kleine ontgoocheling te verduren. En het gevolg is dan, dat men zich door het parlement in dezelfde mate acht te kórt gedaan, als men eerst van het parlement zelf te véél heeft verwacht. Maar dat is niet de enige, zelfs niet de belangrijkste kant van de zaak.

Er is nog heel wat meer. Het parlement, de gehele regering, dus het kabinet erbij, heeft in de laatste kwart-eeuw een totaal andere plaats gekregen, zowel in binnenlands als in buitenlands opzicht. Om met dit laatste te beginnen: naarmate Europa zich meer verenigt, wordt uiteraard van het machtsbereik der afzonderlijke naties iets afgenomen. Wat in Straatsburg besloten wordt, kan men in Den Haag niet ongedaan maken. Op allerlei gebied, met name wat de defensie betreft, wordt er over ons volk beslist op geheel andere plaatsen dan het Binnenhof. Men kan die ontwikkeling niet tegenhouden, men kan er zelfs met grote overtuiging vóór zijn: juist het humanisme heeft van ouds een duidelijke kosmopolitische trek. Maar men kan *niet* menen, dat deze supranationale verhoudingen de macht en het aanzien van het nationale parlement ten goede komen.

En ook binnenlands zijn er grote verschuivingen, die men moeilijk kan miskennen. Enerzijds bemoeit de overheid zich door wetgeving en door financiële maatregelen met vrijwel het gehele volksleven — ik noem maar onderwijs, wegenbouw, inpoldering, de kwaliteit van het brood, de REM, het auteursrecht enzovoort —; maar anderzijds wordt het steeds duidelijker dat zowel de ordening als de financiering enkel de vormen en voorwaarden schept, waardoor de *werkelijke* krachten zich kunnen doen gelden. Het is noodzakelijk dat de overheid het toneel subsidieert, maar in de schouwburg applaudiseert men voor de acteurs, niet voor de minister. Het is noodzakelijk dat de overheid wegen bouwt, maar als de man aan het stuur zijn gedachten méér heeft bij de staatssecretaris dan bij het verkeer, komen er nog grotere brokken dan toch al het trieste geval is. Iedere ingenieur, iedere bedrijfsleider, iedere docent, iedere boer, iedere artiest doet tegenwoordig zijn werk binnen de bepalingen en beperkingen, door de overheid gesteld, maar ook met mogelijkheden door de overheid geschapen of gegarandeerd. Maar juist voorzover die ingenieur, die docent, die boer zijn werk met hart en ziel doet, zal hij maar een miniem klein deeltje tijd en aandacht over houden voor het politieke bedrijf als zodanig.

En als men dan tegen mij zegt: „maar dat is toch onjuist, dat is toch gevaarlijk”, dan moet ik naar eer en geweten antwoorden: „Gevaarlijk misschien wel, onjuist zeker niet.” Gevaarlijk namelijk wel, zolang er mensen of groepen bestaan die in staat zouden zijn tot een machtsgreep zodra zij de kansen daartoe schoon zien. En ondanks dit gevaar zeg ik toch: niet onjuist, omdat in het geheel van onze twintigste-eeuwse maatschappij de politiek gelukkig niet meer de

lijst van boeken en brochures

verkrigbaar bij

**humanistisch
verbond**

oudegracht 152

utrecht

telefoon 030-10163

postgiro 30.49.60

Op aanvraag gratis verkrijgbaar
Oudegracht 152 — Utrecht

overheersende positie heeft, die ze in mijn herinnering bijv. kort voor de tweede wereldoorlog wel heeft gehad. Temidden van de velerlei mogelijkheden van menselijke zelfontplooiing, is de politiek er maar één, en zeker niet de meest belangrijke. Als ik denk aan onze zeventiende-eeuwse cultuur, aan dat onvergankelijke en onvergelijkelijke dat de Gouden Eeuw aan de mensheid heeft geschonken, dan denk ik aan Rembrandt, Frans Hals en Vermeer, aan Hooft, Bredero en Vondel, aan Simon Stevin en Hugo de Groot, aan Spinoza en Christiaan Huygens, en pas heel veel later aan Johan de Witt, en dan nog vooral omdat men hem zo afschuwelijk heeft omgebracht. De werkelijke menselijke waarden, de dingen waar het in laatste instantie voor de mens en voor de mensheid om gaat, liggen niet in het politieke vlak, al is er een goede politiek nodig om ze te behoeden en te behouden, aangezien ze door een verkeerde politiek kunnen worden geschaad of zelfs teniet gedaan. Maar als het een ideaal van de opvoeder — en ook van de politiek — is, zichzelf overbodig te maken en slechts onmerkbaar aanwezig te zijn, dan zou de gebleken onverschilligheid voor het parlement wel eens een veel positiever grond kunnen hebben dan men nu blijkbaar meent, en bijna de schijn kunnen krijgen van — een compliment.

G. STUIVELING

GEESTELIJKE VERZORGING BIJ ZIEKTE

Mag ik beginnen, lezers, met een voorval dat nogal onschuldig is, tenminste uit oogpunt van ziekte? 't Gebeurde in de spreekkamer van een pedicure. Een meisje van veertien jaar was onderzocht en daarbij bleek dat ze doorgezakte voeten had. Waarop de moeder antwoordde, met verontwaardiging in haar stem: „Maar dat kan niet meneer, dat is niks voor onze familie, en ze heeft altijd zoveel aan sport gedaan!”

Haar ontsteltenis kunnen we enerzijds begrijpen; wanneer een bepaalde kwaal nu eenmaal in de hele familie niet voorkomt, kan men licht het gevoel krijgen, er immuun voor te zijn. En toch is er ook iets schrijnends in deze uitspraak: „Niks voor onze familie”. Platvoeten niet; en misschien reuma niet? en nog ergere ziekten helemaal niet? Alsof dat voor een ander soort mensen is. Die je in een wagentje ziet rijden, of die je liggen ziet op rijen bedden in een ziekenhuis. Waar je als kind eigenlijk bang voor was. En als volwassene is menigeen het nog — totdat het onszelf treft. Dan overkomt ook ons iets van deze ontsteltenis. Zodra het eigen lichaam, of dat van een geliefde wordt aangetast. Dan zijn we „erbij”. En tegelijk — blijven we mensen. We blijven diezelfde moeder en hetzelfde kind. En die anderen, in hun bedden, blijken ook gewone moeders, met de zorgen voor hun gezin; en ambtenaren of zakenmensen, die hun werk hebben moeten achterlaten. Het zijn mensen, en wij zijn een van hen. En zij zijn een van ons; ook als we op dit ogenblik nog gezond zijn. Gezond of ziek, van allebei de kanten dragen we immers altijd iets in ons mee. De wezenlijke scheiding loopt niet tussen zieken en gezonden. Maar tussen ons mensen allen samen aan de ene kant; en aan de andere kant de macht van de ziekte. Die we haten en die we bestrijden op grote schaal en in die ene kamer thuis.

We haten de ziekte — waarom? Omdat we willen leven, en liefhebben; werken en spelen, sportbeoefenen op gezonde voeten. Maar wie kan ook maar iets van dit alles in z'n eentje doen, of alleen met z'n eigen familie? En wat zou daar eigenlijk nog aan zijn? Pas in gemeenschap met de anderen krijgt het leven spanning en zin. Daar in de spreekkamer van de pedicure werden een moeder en een kind een stukje verder ingelijfd in het bestaan, ingewijd in de strijd en in het lot van ons allen tesamen. Dat was een stap vooruit; lichamelijk niet, maar geestelijk, als ze het tenminste positief hebben verwerkt, op den duur. Want daar komt het op aan.

Wat het betekent, de schok te moeten verwerken van een onverwachte ziekte, heb ik eens meegemaakt bij een man van even in de dertig, die werd overvallen door een blindheid aan z'n rechteroog. Op het werk had een ander zijn plaats voorlopig ingenomen. Hijzelf zat machteloos in een stoel en voelde zich gestuit in zijn carrière; het duurde nu al drie weken; en over beter of erger was nog niets te zeggen. Op een gegeven moment in het gesprek zei hij: „Ik heb deze drie weken met dat dichte oog meer gezien, dan met

allebei m'n ogen in dertig jaar.”

Als bezoeker ben je dan wel even stil. Een woord zou gauw teveel zijn, omdat wij slechts aan de rand staan van een situatie, waar hij zich middenin bevindt. „Waar is m'n leven voor geweest; wat zou ik ervan maken als ik opnieuw beginnen mocht?” Dat zijn vragen, waar we in de drukte van het leven nauwelijks aan toekomen. Vragen van geestelijke verzorging.

Nu kan ook duidelijk zijn, waarom onze titel niet luidt: Geestelijke verzorging „van zieken”. Dat zou de indruk kunnen wekken, alsof zij geheel afhankelijk zijn en door ons verzorgd moeten worden. Lichamelijk inderdaad, worden wij door ziekte meer afhankelijk. Maar ten aanzien van ons geestelijk bewustzijn hoeft dat geen nadeel te betekenen, zijn we er dikwijls zelfs beter aan toe: Nu komen we er tenminste aan toe. In dit opzicht heeft de gezonde over het algemeen van de ziekte meer te ontvangen dan omgekeerd. Wie ziek is, stuit op grenzen, wordt vrijwel gedwongen tot bezinning en herziening. En voor de bezoeker is het een voorrecht, als hij daarvan iets mag meebeleven; al is het enkel maar, korte tijd te delen in stilte en rust.

Dit voorrecht te beseffen, maakt ons kritisch tegenover eigen behoeften om te zorgen en te redden; bemoeizucht kan voor de ander vernederend zijn. Nu echter ontmoeten wij hem niet als „een zieke”, maar als mens, die zijn persoonlijke betekenis bewaart en schept. Alleen wanneer wij dit eerbiedigen kan ons bezoek ook voor hemzelf volledig waarde krijgen.

Want er zijn evenzeer punten, waarop wij in ziekte er niet op vooruitgaan, maar van onze kant de gezonden nodig hebben, ook in geestelijk opzicht. We missen namelijk het contact met de buitenwereld, de verfrissende en corrigerende invloed van ons werk in de samenleving. We raken geïsoleerd, en dat in een situatie, waarin we met ongekende moeilijkheden geconfronteerd worden.

De patiënt van zoeven was in zijn eenzaamheid meer gaan zien dan vroeger. Hij heeft eerst alleen willen zijn. Toch had hij het later ook nodig, er met anderen over te spreken. Zo kwam het voor hemzelf duidelijker te staan en kreeg het betekenis, zin, ook buiten z'n eigen kringetje. Evenzeer komt het voor, dat mensen reeds in 't begin van hun ziekte, of juist dan, er met iemand over willen praten.

Een van onze medewerksters kwam eens op bezoek bij een dame, die haar ontving in het donker. „Vindt u het goed, dat we geen licht aandoen. M'n gezicht is zo misvormd, dat ik liever niet wil dat u me ziet”. Het was een ongeneeslijke ziekte, en anderen hadden de patient gevraagd, wat nu haar uitzicht nog

personalia

P. N. KRUYSWIJK. Geboren in 1922. Studeerde theologie te Amsterdam en was predikant te Wieringen en te Haarlem.

Werd in 1954 lid van het Humanistisch Verbond en is daar thans werkzaam als geestelijk raadsman in algemene dienst.

een lezing voor de avro-microfoon van dinsdag 2 februari 1965

was, als zij niet geloofde in Christus en een eeuwig leven. Een geloof, dat deze vrouw niet kon aannemen.

„Wat vindt u daar nu van”, luidde haar vraag aan de bezoeker. Deze heeft het klemmende van de situatie niet gekleineerd, door bijvoorbeeld met haar eigen antwoord te komen. Dat is immers altijd te gemakkelijk? Ze heeft getracht, deel te nemen in het zoeken van de ander: „Wat hebt u er zelf al over gedacht?” — Hoe het gesprek is afgelopen, weet ik niet meer; en dat is typerend. Want dit was de kern: Uzelf. Er is al een begin bij u van eigen aanvoelen, van richting. In dat spoor kunt u verder gaan, daarnaar zoeken uw leven te bepalen, tot in het sterven toe. Maar het hoeft niet alleen. Er is iemand die meedenkt, die helpt, juist omdat ze u eerbiedigt in uw eigen denken. Alleen zo kunnen we werkelijk bij iemand zijn. Het is bij-stand. Uw geestelijke verzorging blijft van u.

Werd deze vrouw, die men herhaaldelijk op Christus had gewezen, nu van hem afgesloten? Integendeel, nu pas kan ze in vrijheid kiezen, omdat ook andere wegen geopend zijn. Haar twijfel wordt niet meer veroordeeld. Zulk een bevrijding kan op zichzelf reeds perspectief geven in iemands lijden. Hoezeer ook lichamelijk gebonden, mag ik geestelijk mij wenden naar elke richting die ik wil. Dit wordt mogelijk, omdat anderen bereid zijn, mij te helpen bij de verkenning. Het wordt mogelijk, verbonden te zijn met het denken en het geloven van de wereld. Ik ben niet meer alleen, ik word aanvaard en kan mijzelf aanvaarden in erkenning ook van mijn tekort; ik mag zijn wie ik ben, zonder eerst anders te moeten worden. Wanneer ik mijn aandeel in de wereld moet loslaten, gaat haar opbouw toch voort. Een opbouw, waarmee ik verbonden ben en waarin ik trouw mag zijn tot het einde toe. Hier is een bestemming, een zingeving van leven en sterven in één.

Er zijn nog heel andere houdingen in en tegenover het lijden. Reeds in de ervaring van de ene mens die hier spreekt, en binnen de sfeer van het humanisme in het algemeen. Er zijn zoveel antwoorden als er mensen zijn, want het eigenlijke antwoord is altijd een ontdekking, een persoonlijk gebeuren. Ook onder christenen kan men elkaar deze vrijheid gunnen. Ik meen zelfs, dat dit in de geest van het evangelie is. Een humanistisch raadsman wordt dan niet van het ziekbed geweerd, maar zelfs gezocht als de patiënt daar belang bij heeft. Zoals blijkbaar ook gebeurd is bij de mevrouw, over wie ik zo-even sprak. En zoals humanisten van hun kant bereid zijn een predikant of priester te waarschuwen.

Ruimte en vrijheid scheppen voor de zieke, hem bijstaan in de geest die hij wenst. Laat dit in zijn geestelijke verzorging ons aandeel zijn. Om dit te realiseren is het nodig geweest, dat ook van humanistische zijde een adres werd gesticht, een organisatie opge-

bouwd. Niet om zieken en andere eenzamen te winnen voor onze richting. Maar juist om te zorgen, dat er mogelijkheid van keus zou zijn en van contact. In organisatorisch verband wordt deze dienst dikwijls aangeduid als „Praktisch Humanisme”. Daarin komt tot uitdrukking, dat wij in de eerste plaats ons hebben in te stellen op de concrete toestand van de patient, die immers verschilt van bed tot bed.

Heel dikwijls is men, juist in ziekte, te vermoeid om een diepzinnig gesprek te wensen. Iemands geestelijke verzorging kan zich innerlijk langs heel andere wegen voltrekken. Menigeen blijft ook nu dankbaar voor het leven, begaafd met humor, geïnteresseerd voor wat rondom gebeurt. Daarnaast kunnen maatschappelijke zorgen, gemis aan gezelligheid en afleiding, deze praktische behoeften, zo overheersend zijn dat een verdergaand gesprek onwaarschijnlijk zou worden. In eerste instantie gaat het niet om wat we zeggen, maar hoe we zijn. Verrassend is het telkens weer te bemerken, hoeveel er, zowel via organisatie als door particulier medeleven, aan gewone hulp geboden wordt: Bijspringen in een gezin dat achterblijft; week in week uit iemand vergezellen die, aangetast door een vreemde ziekte, slechts met steun zich kan voortbewegen en van het ene spreekuur naar het andere moet. En vooral daar, waar iemand jarenlang bedlegerig is, zorgen er te zijn, op vaste tijden, beschikbaar voor wat maar het nodigt is.

Beschikbaarheid — dat is het. Geestelijke toewijding toont zich in de eerste plaats door attentie; ook in kleine, voor de hand liggende dingen. Ontstaat langs deze weg een gesprek over meer fundamentele vragen, dan is er voor onechtheid weinig kans meer. Omdat het antwoord al aanwezig is in de manier van samenzijn: Dat de zieke erkend wordt in zijn persoonlijkheid; als iemand, die bezig is zijn toestand ook nu te verwerken op zijn speciale manier. Het is de moeite waard, hem daarin te ontmoeten; hij is niet alleen maar afhankelijk en de bezoeker alleen maar helpend — het wordt een relatie van geven en ontvangen wederzijds. Men is samen door het besef, te delen in dezelfde strijd, in hetzelfde lot van de mensheid tegenover afbraak en pijn.

Maar strekt deze saamhorigheid zich niet uit tot buiten de ziekenkamer, ook met mensen in heel andere moeilijkheden, en in vreugden evengoed? Inderdaad. Zieken bestaan niet als een aparte soort. Echte gemeenschap is mogelijk, bij alle verschil in gezondheid, in welstand, in ras of geloof. Wanneer men maar in het verschillend-zijn de mens blijft erkennen, iemand eerbiedigen in zijn unieke persoonlijkheid.

Anders sluiten we ons op in een bepaalde groep. Zieken verliezen het contact met de wereld, gezonden raken te weinig vertrouwd met ziekte en dood. Dan ontsnapt ons de greep op de totaliteit. P. N. KRUYSWIJK

lezingen voor de radio

- zo. 14 feb. VARA 9.45 uur: B. W. Schaper: „Onderweg naar volwassenheid”.
- ma. 15 feb. VARA 22.15 uur: Televisie-uitzending.
- zo. 21 feb. VARA 9.45 uur: L. van der Wal: „Fatsoensrakers”.
- zo. 28 feb. VARA 9.45 uur: C. Cabout: „Uw buurman een Wladiwostok”.

In zijn ontwapenende jeugdhervormingen — *Les Mots* (De woorden), van 1964 — beschrijft hij zijn geboorte: „In 1904, in Cherbourg, maakte Jean-Baptiste Sartre — marine-officier die al was aangetast door de koorts van Cochinchina — kennis met Anne-Marie Schweitzer, maakte zich meester van het grote in de steek gelaten meisje, trouwde haar, verwekte „au galop” bij haar een kind, mij, en vluchtte in de dood.” Even verder zegt hij: „De dood van Jean-Baptiste was de grote zaak van mijn leven: zij ketende mijn moeder en gaf mij de vrijheid...” Die dood, „was dat een goede of een kwade gebeurtenis? Ik weet het niet; maar ik onderschrijf graag het oordeel van een beroemd psycho-analist: ik heb geen super-ego.”

De betekenis van Jean-Paul Sartre voor het denken van onze tijd is van buitengewone aard. Een vage notie van zijn denkbeelden is doorgedrongen tot in de drukke straten van onze samenleving. Men weet — zij het uit de zoveelste hand en onhandig geformuleerd — dat Sartre de man is die de tegenstrijdigheden van de tijd, de ongerijmdheid van het bestaan schril en hard uitspreekt. Al verder gaat de idee dan, dat Sartre daarbij maatschappelijk een heftige agressie aan de dag legt.

Ingewijden weten dat Jean-Paul Sartre — de Nobelprijswinnaar 1964, tegen wil en dank — een groot moralist is en voor de individuele mens een wijsheid te bieden heeft, die het mogelijk maakt in dit absurde leven een zinvol bestaan te leiden.

De wereld van Sartre is een wereld zonder God. Op de klassieke wijze geformuleerd: de mens duikt op in de wereld en wordt wat hij van zichzelf maakt. De mens, zegt Sartre, is gedoemd vrij te zijn — zonder één steun, zonder één hulp om zichzelf te maken. De mogelijkheid, en tegelijk de noodzaak hiertoe, is gelegen in het feit dat de mens een voorstelling heeft van zichzelf en zich aan de hand van die voorstelling realiseert. De letterlijke formule luidt weer: „l'existence précède l'essence” — het menselijke bestaan gaat aan het wezen vooraf. Dat is het unieke van de mens. Het wezen van de brief-opener ging vooraf aan het bestaan van het vouwbeen. Op-zich-zelf, zonder meer, is de mens vormloos; door te *doen*, te handelen treedt de mens pas te voorschijn uit zijn onduidelijkheid. Door voortdurend *neen* te zeggen tegen het vorige, tegen het heden en tegen het eigen momentele zijn, stelt de mens zich steeds dóór tot een *wezen*.

Deze fundamentele onzekerheid en dwingen-de verantwoordelijkheid „à chaque instant”, op elk ogenblik, werpt de mens ten prooi aan angst. Angst is besef van verantwoordelijkheid. De bereiking van het „ware wezen” is echter uitgesloten, door de noodzaak van dat onophoudelijke *neen* tegen al het verworvene.

Het werk van Sartre, in het bijzonder zijn toneelwerk, illustreert de groei van zijn eigen wezen. In „*Les Mouches*” (De vliegen)

(1943) demonstreert de auteur zijn stelling, dat de mens zichzelf wordt in de daad — en dat die daad een immense sprong is uit de wanhoop in de vrijheid. „Het leven”, zegt Orestes in dit stuk, „begint aan de andere kant van de wanhoop”.

Een jaar later verschijnt „*Huis clos*” (gesloten deuren). Daarin ontwikkelt Sartre de gedachte, dat de mens zijn hel beleeft aan de anderen. De ander is een spiegel, een valstrik tegelijk.

In snelle opeenvolging ontrolt de auteur dan zijn denkbeelden in „*Mort sans sépulture*” (Doden zonder zerk) ('46), „*La putain respectueuse*” ('46) (De eerbiedige hoer), „*Les Jeux sont faits*” (De teerling is geworpen) ('47), „*Les mains sales*” (De vuile handen) ('48), „*Le diable et le bon dieu*” (De duivel en de goede god) ('51), „*Les séquestrés d'Altona*” (De gevangenen van Altona) ('59). Het is zonder uitzondering boeiend, aangrijpend, inspirerend werk. Die stukken flitsen van de gedachten en het is mijn persoonlijke ervaring dat je nooit naar huis terugkeert van het theater dan in een wat gespannen stilte, om na thuiskomst, liefst met wat vrienden uitgebreid na te praten, te discussiëren, pogend te interpreteren, te begrijpen. Aanvankelijk lijkt zijn werk, gebouwd rondom een paar stellingen, wrak door filosofische apekool. Maar vertolkt uit de taal en de begrippen van Sartre blijkt na eerlijk en subtiel onderzoek dat het moralisme van Sartre niet buiten de klassieke filosofie staat — integendeel, hij volgt naar mijn overtuiging terstond op Kant — maar dat hij de woorden gevonden heeft om de absurditeiten van ons bestaan te vangen in formules die niet stollen maar bewegelijk blijven. De moraal van Sartre is een moraal niet van de neerslachtigheid, maar van het realisme. Optimistisch is zijn moralisme zelfs, in zoverre dit een aanvaardbare en weerbare basis biedt voor de menselijke creativiteit en solidariteit.

Hoe leeft hij zelf. Aan het slot van zijn jeugdhervormingen heeft hij het over de onontkoombaarheid van de eigen karaktergeschiedenis. En dan zegt hij: „Laten we daaraan voorbijgaan. Mamie (z'n grootmoeder) zei: Laten we er niet te veel woorden aan vuilmaken. Wat ik in mijn dwaasheid bekoorlijk vind is, dat zij mij van het begin af heeft bewaard voor de verlokkingen van „de elite”: nooit heb ik geloofd de gelukkige bezitter van een „talent” te zijn: mijn enige zaak was het, me te redden — niets in mijn handen, niets in mijn zakken — door het werk, door het vertrouwen. Van het begin af heeft mijn eerlijke voorkeur me nooit het gevoel gegeven verheven te zijn boven een ander: zonder bijstand, zonder hulpmiddelen heb ik me geheel op het werk geworpen om mijzelf geheel te redden. Indien ik het onmogelijke Heil naar de rommelkamer heb verwezen, wat rest er dan? Een mens als andere mensen, die niets meer maar ook niets minder waard is dan een ander.”

P. SPIGT